

Vardag i mellankrigstid

Mikrohistoria handlar till stor del om att försöka fått fatt i de vanliga människorna och den vanliga vardagen. Kyrkoarkiven låter oss ofta följa allmogen i alla fall en bit tillbaka in i 1700-talet, men uppgifterna där är relativt knapphändiga. Under andra halvan av 1800-talet tillkommer tidningsartiklar som källa, men här är det ju sällan att den vanliga vardagen hittar in. Vi är därför en bit in 1900-talet innan vardagen, via foton och nedskrivna minnen har dokumenterats i högre grad.

Nya sätt att bygga och bo...

År 1931 är det stor uppståndelse i Övre byn: Ett hus anländer per tåg! Det har man aldrig varit med om tidigare. Det är paret Adolf och Edit Wiklund som bygger nytt, ett så kallat Sesamhus, tillverkat i Insjön. Huset kommer i block som anländer per järnväg, den 14 september, via det extraspår som dragits från järnvägen till tomten. Redan dagen efter att blocken anlämt reses väggarna och många intresserade från byn var på plats för att se det nya sättet att bygga. Den 7-8 oktober muras muren upp och den 15 oktober står skorstenen klar. Detta är den nya tidens snabba husbyggande. Därefter går dock byggnationen långsammare, inte förrän drygt ett år senare är huset klart för inflytt. På hösten 1932 är äntligen snickerierna invändigt klara, el och värme färdigställt och brunn och avlopp grävt.³⁹⁷

Omställningen för familjen Wiklund är stor. Familjen har bott i Bergsgården sedan 1916 och Adolf har hela tiden arbetat som banvakt. Boendemässigt har de dock, som så många andra, kunna göra en slags klassresa. Från banvaktstugan i Björnhålan via en lägenhet på Bergsgårdens station till det egna huset, helt nära stationen.

...och nya sätt att färdas

1930-talet är en brytningstid när det gäller användning av häst respektive bil för transporter, vilket också märks i Bergsgården. Under perioden fanns i Nedre byn en bensinpump som drevs av syskonen Erik, Kalle och Anna Eriksson. Sedan 1923 finns också reguljär busstrafik till Falun. Samtidigt fanns det väster om tuben, vid bron, ett träkar där körkarlarna kunde låta sina hästar dricka. Vattnet togs från ån, men en bit in på 1940-talet upphörde bruket att vattna hästar här – vattenkvaliteten hade då blivit så dålig att hästarna vägrade dricka.

Två stora nyhetshändelser i byn kring decennieskiftet 1920/30 handlar också om bilar och i båda fallen handlar det om dödsolyckor centralt i byn. Den första olyckan skedde 1928,

---

³⁹⁷ Nils Wiklunds anteckningar om husbygget.

då den 60-åriga Anders Lundkvist som kom cyklade från Grycksbo blev påkörd av en bil i Bergsgården: "Lundkvist törnade mot bilens ena sida och slog huvudet mot fönsterglasat, som splittrades. Skadan var så svår att Lundkvist blev liggande sanslös på vägen." Olyckan skedde i den beryktade Bergsgårdskurvan, strax söder om stationen och bilföraren menade att cyklisten inte hållit tillräckligt långt till vänster. Ambulans tillkallades från Falun, men den körde så fort i svängen in mot lasarettet från Svärdsjögatan att den körde mot en husvägg. Ambulansen blev inte särskilt illa tilltygad i olyckan, men en taxi fick tillkallas för att transportera Lundkvist det sista biten till lasarettet.³⁹⁸ Vid ankomst till lasarettet var Lundkvist ännu medvetslös och han avled morgonen efter olyckan. Landsfiskalen kom i sin undersökning fram till att både bilist och cyklist felat vid olyckan. Bilens hastighet hade varit något för hög och bilisten hade dessutom inte signalerat. Cyklisten hade å sin sida åkt mitt i vägen.³⁹⁹

Fem år senare skedde ännu en dödsolycka, på raksträckan helt nära C.J. Wesströms diversehandel. I Falukuriren från mars 1933 står att läsa att Klas Hugo Blomberg tillsammans med passagerarna Tidigs Per Larsson och Per Andersson Öst kört av vägen efter att bilen kommit för nära vänstra vägkanten och därefter slagit av en stenstolpe, törnat mot en telefonstolpe och gått mot väggen på ett uthus med sådan kraft att bilen helt kastats runt och blivit "fullständigt ramponerad". Per Andersson Öst hade fått huvudet svårt klämt i olyckan och avled senare av skadorna. Olyckan utreds av landsfiskal G. Östergren som kan fastslå att bilen vid olyckstillfället haft mycket hög fart. I tidningsartikeln står att läsa:

Man uppskattar farten till omkring 80 km. Vid olycksplatsen är sikten fri, vägen är 7 m. bred och rak och en svag kurva strax innan man kommer fram till olycksplatsen torde icke kunnat inverka på körningen. Föraren uppger att bilens bromsar vid tillfället icke fungerade, varför han försökt lägga in en växel. Vid utredningen har dessutom framkommit att såväl bilens förare som passagerarna under dagen förtärt en hel del spirituosa.⁴⁰⁰

Fortkörning och rattfylla, alltså.

Gustav Magnusson.

³⁹⁸ "Svår olyckshändelse vid Bergsgården", Falukuriren 1928-08-28 (via Kungliga bibliotekets tidningsarkiv).

³⁹⁹ "Olyckshändelse vid Bergsgården", Falukuriren 1928-08-29 (via Kungliga bibliotekets tidningsarkiv).

⁴⁰⁰ "Ett dödsoffer för bilolycka i Bergsgården", Falukuriren, 1933-03-28 (via Kungliga bibliotekets tidningsarkiv).

Det är dock inte enbart bilar och bussar som trafikerar Bergsgården, omkring år 1925-26 får man en mer oväntad påhälsning. Det är en liten flygmaskin med det passande namnet "Tomten" som nödlandar utanför Tomtebo (flygmaskinen gjorde reklam för skurpulvret Tomten). Planet hade fått motorkrångel och pilot Arenberg hade varit tvungen att landa det lilla pontonplanet på Grycken, där det sedan låg utanför Tomtebo för reparation.

Ett ståtligt och hypermodernt ålderdomshem

En viktig institution i byn är Lindsberg. År 1930 hålls en storstilad invigning av det ombyggda och renoverade ålderdomshemmet. Vid ombyggnation har den ursprungliga Slättmyra gård, som tidigare utgjort en del av Lindsberg, rivits. Kostnaderna för ombyggnationen uppgår till 170 000 kr och dessutom har det inköpts inventarier för 8000 kr. Efter ombyggnationen har Lindsberg 44 vårdplatser och det går inte att ta miste på att journalisten som skriver om invigningen av Lindsberg 1930 för Falu Kuriren är imponerad. Rubriken som sätts är "En ståtlig och hypermodern byggnad" och i själva artikeln kan vi läsa:

I regel äro pensionärernas rum avsedda endast för en å två personer och i ett enda fall för fyra personer. Det ståtliga och vackra huset är försett med centraluppvärmning, inrymmer ett synnerligen vackert dagrum, samlingssal, bostad för föreståndaren, trevliga biträdesrum, matsal för pensionärerna samt matsalar för betjäningen o.s.v.

Det om- och tillbyggda Lindsberg utgjorde i 1930-talets Bergsgården både ett blickfång och en viktig arbetsplats. Vid Lindsberg hålls dessutom firande både vid midsommar och Valborg. Föreståndare under 1930-talets första år är Karl August Göthe (f. 1875), en position han innehaft ända sedan 1911. En viktig del av verksamheten är jordbruket, som Göthe bedriver med de boende som hjälp. Särskilt imponerande är avelsarbetet med rödkullebesättningen och tjuren har flera gånger prisbelönats. Efter en lagändring 1918 kallas Lindsberg inte längre fattighus utan ålderdomshem, men det beskriver bara en liten del av verksamheten. Det är en brokig skara som bor på Lindsberg. Många äldre, förstås, men här finns också skilda eller ensamstående kvinnor med barn. Födelseorterna för de boende är avsevärt mycket mer varierade än för byborna i allmänhet, här finns personer från en rad olika församlingar i Dalarna, men också t.ex. Ljusnarsberg, Vendel i Norduppland och Stockholm. Mest långväga är Mabel Olga Kristina Korsgren som är född i Brooklyn, New York.

Flera av de boende beskrivs som "sinnessjuka" och vissa har i perioder varit intagna på Sätters hospital, andra beskrivs som "sinnesslö", "idiot" eller "dövstum". Bland de boende på Lindsberg finns också en nöjesprofil: bondkomikern och vissångaren Carl Gustaf Hedman (1871-1944) som uppträdde under artistnamnet Glada Kalle. Carl Gustaf har 1929 skilt sig från hustrun Clara Rosendahl (1889-1962) och är under 1930-talet periodvis intagen på Sätters hospital. Clara var även hon bondkomiker och dessutom illusionist – hon presenterades vid föreställningarna som "världens enda kvinnliga illusionist".⁴⁰¹ Glada Kalle uppträdde även tillsammans med sin tama gris, som var berömd för att den vägrade dricka brännvin och föredrog mjölk.⁴⁰²

Brand på Gassarvet

Under 1920- och 1930-talen bor i Gassarvet förutom arrendatorn med familj ett par hemmansägare och flera jordbruks- och skogsarbetare arbetar och bor kortare perioder på Gassarvet innan de flyttar vidare. Det finns personer inflyttade från exempelvis Skön i

---

⁴⁰¹ "Svenska trollkarlar." https://www.magiarlivet.se/svtrollkarlar/svtrollkarlarh/Svenska_trollkarlar_H.html

⁴⁰² "Carl Gustaf Hedman" <http://musiknostalgi.atSPACE.cc/carhed.htm>

Jämtland, Katrineberg och Norberg, men vanligare är kanske att man flyttar mellan närliggande byar. Till exempel flyttar skogsarbetaren Karl Martin Boberg (f. 1911) till Gassarvet från Övre Heden 1932 och flyttar året efter vidare till Holtäkt. Han byter då bostadsort med sin bror, jordbruksarbetaren Hans Gunnar Boberg som 1933 flyttar från Holtäkt till Gassarvet, för att ett par år senare flytta vidare till Efrikgården. Att det är en ny tid märks i yrkena som listas i församlingsboken, de boende i Gassarvet försörjer sig nu, förutom inom skogsbruk och jordbruk, också som pappersarbetare, fabriksarbetare och stenarbetare.⁴⁰³

År 1930 drabbar olyckan Gassarvet, en eldsvåda förstör samtliga ekonomibyggnader, men elden sprider sig turligt nog inte till huvudbyggnaden. Det finns faktiskt en ögonvittnesskildring av branden, skriven av den 19-åriga drängen Nils Westman, som arbetar på Gassarvet. Nils skriver:

”Kl. 12:30 natten till den 18:e september hemsöktes Gassarvet av en eldsvåda såm inom 2 tim lade stall ladugård en större foderlada och 3 st andra uthus i aska. Elden hade börjat i brygghusets ena gavel där Beda Eriksson gjort upp eld på kvällen för.

Bland det brunna må nämnas tjänstefolkets alla tillhörigheter 5 st flakar 1 st finare åktrilla 2 st Gagnefsdräkter den ena tilltänkt Anna Lundin i Stockholm 1 st såningsmaskin 20 kasar brännved därav 5 kasar björk såm var oförsäkrat och mycket annat såm Eriksson under 35 år såm har han haft och sparat ihop. De såm vara närvarande vid släckningsarbetet må nämnas Falu Brandkår och allt folk på Gassarvet och må nämnas Gunnar Linberg Martin Boberg huggarna åt Bergslaget Johan Lodén Gunnar Eriksson Anna Eriksson Beda Eriksson såm med sina bara krafter förmådde hålla den stora tjuren som var hemskt vild av sig.

Beda fick efter den svåra handskada lov att intaga sängen på grund av rosfeber. Tjuren blev senare på natten nödslaktad.

Eriksson hade det brunna försäkrat till 14.000 kr men han kommer ändå att vidfaras en stor förlust genom det skedda. Nyuppförandet av ladugårdsbyggandet har varit ifall gång sedan en månad tillbaka och väntas i det närmaste bli klar när detta skrivs.”⁴⁰⁴

---

⁴⁰³ Församlingsbok AIIb:10 (1921-1937): Stora Kopparbergs församling, Landsarkivet Uppsala (via ArkivDigital).

⁴⁰⁴ Westman, Nils (1930). Anteckningar om branden vid Gassarvet.

Historien om ett hus: Norbergiska gården

Birgit Ollars (f. 1936) skriver historien om sitt hus och sin familj och jag låter henne själv berätta:

”Huset är mycket gammalt och heter 31:1. Det första köpebrevet finns från 1833. Där fanns två rum och kök och öppen veranda med vildvin växande framför. Ett så kallat parhus. Har bott här sedan jag var barn av och till. Då var huset helt omodernt. Det fanns inte vatten indraget och inget avlopp, men en vedspis i köket med en kopparreservoar med kran. Där fanns varmt vatten när man eldade i spisen. I köket på en liten bänk fanns alltid två hinkar med vatten, rent och klart, som man bar in från pumpen från gården. Där doppade jag och mina bröder, Leon och Malte, hårt bröd när vi var hungriga. I hallen fanns ett hörnskåp som användes till skafferi. Där fanns diverse matvaror och fiskolja, som jag tyckte var jättegott. I övrigt fanns en mycket bra matkällare under huset med murade hyllor och lyse för mat, potatis och grönsaker, och även krokare i taket att hänga kött i.

Vi hade grisar som slaktades till vår stora sorg. De var så tama och roliga och hette Nalle och Lisa. Vi barn red på dem. Fläsket tillagades och konserverades på vedspisen och förvarades sedan i källaren. Vad jag minns fattades aldrig mat på bordet för oss barn, mycket tack vare mina duktiga föräldrar och den stora trädgården som min pappa Bror Larsson anlade. Där fanns allt man kunde önska. Grönsaker, jordgubbar och frukt samt tomater och gurka i ett stort växthus som bevattnades med vatten i ledning från en myr uppe i skogen. Myren finns än i dag och där finns alltid vatten. Min mamma Svea sydde alla våra kläder och till och med små gråa pälsar till mig och min bror, de kom från kaninerna som vi hade. När vi växte ur dem, skänkte mamma bort dem till zigenare som tiggde kläder till sina barn.

Huset var från början ett sommarhus som mina föräldrar köpte av en polis från Falun. Det var den 15:e april 1929 och kallades Norbergiska gården. Som nygifta började de reparera och vinterbona huset. Det bestod av tjockt timmer med korslagda knutar och var rödmålat. Senare sågades timmerknutarna av och huset rappades med rosa murbruk. Innan dess blev det lite trångt att bo fem personer i den lilla stugan. Så det byggdes ett större hus längre in på

tomten och dit flyttade vi när jag var c:a 12 år 47-48. Jag fick ett eget flickrum som jag var mycket stolt över. Lilla huset hyrdes ut till flera olika familjer. Åren gick och som nygift flyttade jag åter in i lilla huset som nu var något annorlunda mot förr. Nu fanns elektrisk spis, kylskåp och värmepanna i köket att elda i. Till och med ett litet tvättrum med WC. Bada fick man göra i stora huset, det var lite annorlunda än den lilla zinkbaljan som jag badade i som barn i det lilla köket.

Lite tragiskt är att min mamma Svea aldrig fick se huset i reparerat skick. Det här lilla huset var hennes käraste ägodel. Hit ville hon flytta på ålderns höst, men det blev inte så. Hon var född i Bergsgården 1904, längre upp i byn där poststationen låg, uppväxt med sina åtta syskon Sjöberg. Mormor Amanda som kom från Stora Tuna och morfar Anders som kom från Bjursås och var stenbyggare, men dog i unga år. Min pappa Bror Larsson kom från Hälsingland. Han kom hit i unga år på 1920-talet, vandrande från Fredagsberget i Hälsingland med får, kor, syskon och familj för att arrendera ett litet jordbruk på Botäkt. Han blev sedan kvar i Bergsgården. Han var en mycket kunnig man och provade på många yrken och sysslor. Kunde det mesta och var med och byggde dansbanan i byn, spelade fiol i ungdomsåren och sjöng i manskör i Grycksbo. Snickrade, murade och målade. Var med i Falu Spelmanslag på äldre dagar. Han blev 86 år gammal.”⁴⁰⁵

---

⁴⁰⁵ Ollars, Birgit (uå). “Liten krönika om mitt liv och huset som jag bor i.” Opublicerat manuskript (Bergsgården Förrs arkiv).

